

Op Ketu Koto lopen Surinaamse vrouwen, ter nagedachtenis aan de slavernij, in een Koto. (Foto: Reina Eyra)

ESSAY

DOORWERKING SLAVERNIJVERLEDEN OP HULPVERLENING AAN KIND EN GEZIN

Negatieve gebeurtenissen kunnen op lange termijn grote gevolgen hebben, ook voor de niet primair getroffen, weet Philip Veerman uit eigen ervaring. In dit essay inventariseert hij hoe er gedacht wordt over het doorgeven van trauma's van tot slaaf gemaakten en of dat ook doorwerkt op hun kinderen, kleinkinderen en achter(achter)kleinkinderen. 'Wordt dit in Nederland voor de hulpverlening überhaupt van belang gevonden?'

Zelf ben ik Joods en na de Tweede Wereldoorlog geboren. Ik heb veel meegekregen van angsten en ondanks angst toch getoonde moed. Door dat 'besmet' zijn met angst ben ik vaak waakzaam en overbeschermend. Anderzijds heeft het ertoe geleid dat ik mij inzet voor mensen die vermangeld dreigen te worden door het systeem.

Een recent onderzoek van psychiater Patricia

Dashorst toonde aan dat mensen ook intrusies kunnen hebben over gebeurtenissen die ze niet zelf hebben meegemaakt. 'Intrusies zijn onvrijwillig, spontaan optredende beelden of gedachten die zich vaak voordoen na schokkende ervaringen zoals geweld, rampen of oorlog' (Dashorst, 2023, p. 127). Daarom ga ik bijvoorbeeld niet meteen naar het recent geopende Nationaal Holocaust Museum, maar

Door dat 'besmet' zijn met angst ben ik vaak waakzaam en overbeschermend

zorg ik dat ik rond dat bezoek niet te veel op mijn bord heb. Ook calculeer ik in dat ik daarna een paar weken moet denken aan mijn familie in de oorlog en moeilijker zal slapen, met angstdromen waarin ik mij probeer te verbergen.

Negatieve gebeurtenissen kunnen op lange termijn grote gevolgen hebben, ook voor de niet primair getroffen, stelt Dashort (2023). Vanuit mijn eigen achtergrond kan ik dat beamen. Voor doorwerken van slavernij is relevant wat Elena Cherepanov (2020) heeft onderzocht. Zij deed research naar het leven onder totalitaire omstandigheden, waardoor ouders 'survival messages' aan hun kinderen doorgaven en die weer aan de kleinkinderen.

In dit essay inventariseer ik hoe er gedacht wordt over het doorgeven van trauma's van tot slaaf gemaakten en of dat ook doorwerkt op hun kinderen, kleinkinderen en achter(achter)kleinkinderen. Wordt dit in Nederland voor de hulpverlening überhaupt van belang gevonden?

SLAVERNIJ EN INTERNATIONAAL RECHT

In 1948 nam de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens aan. Artikel 4 daarin stelt: 'Niemand zal in slavernij of horigheid gehouden worden. Slavernij en slavenhandel in iedere vorm zijn verboden.'

Het duurde nog tot 1998 totdat de 'slavernij als een misdaad tegen de menselijkheid in het internationaal strafrecht werd opgenomen. Dat gebeurde met het in het leven roepen van het Internationaal Strafhof.

In tegenstelling tot andere internationale verdragen over mensenrechten, komt slavernij niet voor in het Internationale Verdrag van de Rechten van het Kind (IVRK). Om zeker te zijn schreef ik Nigel Cantwell, die als oprichter van *Defence for Children International* in Genève een belangrijke rol speelde bij de totstandkoming van dit Verdrag. Hij antwoordde mij: 'Er zijn best een aantal 'missing issues' in het

Verdrag en dit is er zeker één. Er is inderdaad geen expliciete verwijzing naar slavernij.'

Reflecterend hierop vond ik bij een hoogleraar mensenrechten aan de McGill Universiteit in Montreal, Frédéric Mégrèt, wat ik miste. Hij legt uit dat internationaal recht niet met een schone lei is begonnen; het kolonialisme werkte namelijk overal in door (Mégrèt, 2012). Zo had ik nooit aangekeken tegen de Verklaring van Genève (de eerste internationale verklaring over kinderrechten 1923/1924) en het Kinderrechtenverdrag (1989).

DOORWERKING SLAVERNIJ

Het is te lang geleden om van voormalige tot slaaf gemaakten *oral history*-materiaal op te nemen. Wij hebben slechts documenten van anderen (tot slaaf gemaakten mochten niet lezen en schrijven).

Op 1 juli 2021 (Keti Koti, de dag waarop bij de afschaffing van de slavernij wordt stilgestaan) bezocht ik in het Tilburgse Museum de Pont de indrukwekkende tentoonstelling *Things I used to do*. Schilder Hans Broek maakte schilderijen op plekken (in Ghana, Senegal en Suriname) waar onder het Nederlandse bewind slavenhandel was verricht. Die schilderijen riepen wel het gevoel op hoe het geweest moet zijn. Hij schilderde onder meer op Île de Gorée, het eiland voor de kust van Dakar in Senegal, dat ook op mij een enorme indruk had gemaakt. Het contrast van aan de ene kant de schoonheid van paarse bougainville en aan de andere kant de geschiedenis van wreedheid. Het is de plek waar vrouwen van mannen en moeders van hun kinderen werden gescheiden, voor ze ingescheept werden.

Koning Willem-Alexander hield tijdens de Nationale Herdenking Slavernijverleden op 1 juli 2023 een toespraak waarin hij excuses aanbood. Opmerkelijk was dat hij in de toespraak verwees naar de doorwerking en de pijn en dat betekende veel voor de erkenning van de problematiek. Hij zei 'gesproken te hebben met mensen die (...) maar drie generaties terug hoeven te gaan voor een familielid dat in slavernij werd geboren. Zij hebben ons duidelijk gemaakt hoezeer de pijn nog steeds in de haarvaten zit.'

Journalist Nina Jurna maakte voor de NOS een documentaire *Hoe het Nederlandse slavernijverleden nog altijd doorwerkt* (uitgezonden op 29 juni 2023). Daaruit

FOTO'S: YOHANNES HENRIKSSON

komt vooral goed naar voren hoe *zelfstandigheid* als persoonlijkheidstrekkers thans niet wordt gewaardeerd in Suriname en hoe dat terug te voeren is op slavernij. Slavenhouders voerden in dat hoe lichter iemands kleur was, des te minder zwaar werk er gedaan hoefde te worden. Daardoor kwam er verdeeldheid en *wantrouwen*. Dat wantrouwen zit er bij vele Surinamers nog diep in, aldus Jurna. Slavernij werkt tevens door in hoe hechting tot stand komt en er is daardoor soms gecompliceerde gezinsvorming.

Michael Halloran (2019) vond dat, naast de invloed van armoede, de vele gezondheidsproblemen bij Afro-Amerikanen te verklaren zijn door dit 'intergenerationeel trauma'. Samengevat stelt hij dat de traumatische gevolgen van slavernij niet alleen geleid hebben tot verschrikkingen. De herinneringen daaraan werden overgedragen op achtereenvolgende generaties. Dat leidde ook tot cultureel trauma van de Afro-Amerikanen, hetgeen bijdroeg aan een gevoel van hopeloosheid.

Op basis van de *terror management theory* (Solomon et al., 1991) en de theorie van *intergenerationeel cultureel trauma* (Stamm et al., 2004) kwam er een pleidooi voor een aparte Post Traumatic Stress Disorder-categorie. Dat werd het *Posttraumatic Slave Syndrome*. Maar DeGruy et al. (2005) zijn er tot op heden niet in geslaagd de American Psychiatric Association te overtuigen deze categorie in de DSM op te nemen. Het pleidooi voor de aparte categorie kwam de bepleiters ervan op forse kritiek te staan op *Black Perspectives*, de website van de *African American Intellectual History Society* (AAIHS). Zo vond Ibram X Kendi (2016) dat door dysfunctioneel gedrag te benadrukken (ook al is dat te verklaren met transgeneratieel trauma en het *Posttraumatic Slave Syndrome*) de veerkracht van

Afro-Amerikanen buiten beeld kan raken. Tevens stelde hij dat door het dysfunctionele te benadrukken racistische ideeën over de inferioriteit van Afro-Amerikanen werden gevoed.

CONCLUSIE

Over *black people* en de doorwerking van slavernij wordt nog niet zo heel lang gepubliceerd. Mijn hypothese is dat nieuw onderzoek veel reden tot trots zal geven (hoe moedig en veerkrachtig *zwarte mensen* zijn in weerwil van zoveel wreedheid en het afpakken van de identiteit). Maar ook zal door het duiken in de doorgegeven trauma's meer pijn boven tafel komen.

Voor hulpverlening kan geprofiteerd worden van bij andere groepen opgedane kennis. Relevant is bijvoorbeeld dat Cerepanov (2015) bepleit gebruik te maken van een zogeheten *survival genogram*, een soort psychologische stamboom van slachtoffers van trauma. Ook het werk van Yael Danieli (2015) is relevant. Zij ontwikkelde een instrument, *The Danieli Inventory of Multigenerational Legacies of Trauma*, om overdracht van trauma in kaart te brengen.¹ Aftandilian (2016) beschreef *cultural trauma* van Armeniërs als gevolg van de Armeense genocide (1915-1918/1920-1923). En Amy Bombay (2014) beschreef het 'intergenerationeel effect van historisch trauma' van Canadese Aboriginals die werden opgevoed in internaten.

Kortom, vanuit verschillende gemeenschappen is transgeneratiele transmissie van trauma beschreven en zijn er daarbij overlappende begrippen gebruikt (*historical trauma*, *cultural trauma*). Meten van bijvoorbeeld cortisol bij zwangere vrouwen met PTSS

1 De website van haar International Center for MultiGenerational Legacies: www.ICMGLT.org geeft nuttige informatie.

en later bij hun kinderen (Yehuda, 2022) opende eveneens nieuwe onderzoeksterreinen. Trauma bij de ouders kan de kinderen kwetsbaarder maken voor psychologische problemen. *'But there is some evidence that epigenetic response may serve as an adaptation that might help the children of traumatized parents cope with similar adversities'* (Yehuda, 2022).

Als respons op het trauma van slavernij en chronische blootstelling aan institutioneel racisme (Jackson et al., 2018) blijkt veerkracht naar voren te komen als *'a continuum of responses'* die de impact van trauma heeft verlicht. Lange tijd is er in Nederland nauwelijks aandacht besteed aan de trans-Atlantische slavernij en de doorwerking. Bij psychologen, orthopedagogen en psychiaters is dit onderwerp verwaarloosd. Tijd om er nu werk van te maken, met het doel nazaten van tot slaaf gemaakten beter te kunnen helpen.

Bij de Joodse Sedermaaltijd (waar al duizenden jaren wordt verteld over de uittocht uit Egypte, waar

Joden tot slaaf gemaakt waren) wordt ook *maror* (bitter kruid) geproefd. Rituelen spelen bij verwerking van collectief trauma een belangrijke rol (Stoutjesdijk, 2019). Dat realiseerde Mercedes Zandwijken zich ook en zij richtte de Stichting Ketu Koti (dialoog) tafel (zie: <https://ketikotitafel.nl>) op om jaarlijks zulke tafels te houden op de dag waarop in Suriname slavernij werd afgeschaft. Ik vond het ook een diepe emotionele ervaring bij een Ketu Koti tafel kwasibita (bitterhout uit Suriname) te proeven.

OVER DE AUTEUR

Dr. Philip Veerman is gz-psycholoog en werkt in Den Haag bij het Jeugd Interventie Team en NuGGZ. Hij promoveerde in 1991 op de rechten van het kind. Dit artikel werd gepresenteerd op 14 maart j.l. tijdens een gezamenlijk webinar van de Surinaamse Vereniging van Psychologen en Orthopedagogen, de afdeling Transculturele Psychiatrie van de NVVP en het Netwerk Mensenrechten en Psychologie van het NIP. E-mail: info@drpveerman.nl; www.childrightsfocus.org.

Literatuur

- Aftandilian, G. (2016). The Impact of the Armenian Genocide on the Offspring of Ottoman Armenian Survivors, *Journal of the Society for Armenian Studies*, 25, 201-212.
- Bombay, A., Matheson, K. & Anisman, H. (2014). The intergenerational effect of Indian residential Schools: Implication for the Concept of Historical Trauma. *Transcultural Psychiatry*, 51(3) 320-338.
- Cherepanov, E. (2020). *Understanding the Trans-generational Legacy of Totalitarian Regime: Paradoxes of Cultural Learning*. Routledge.
- Dashorst, P. (2023). *Unraveling intrusions*, ARQ. Dissertatie Rijksuniversiteit Groningen.
- Danieli, Y. et al. (2015). The Danieli Inventory of Multigenerational Legacies of Trauma. *Journal of Psychiatric Research*, 68.
- Danieli, Y., Norris, F.H. & Engdahl, B. (2016). Multigenerational Legacies of Trauma: Modeling the What and How of Transmission. *American Journal of Orthopsychiatry*, 86(16), 639-651.
- DeGruy, J. (2005). *Post Traumatic Slave Syndrome: Americas Legacy of Enduring Injury and Healing*. DeGruy Publications.
- Halloran, M. J. (2019). African American Health and Posttraumatic Slave Syndrome: A Terror Management Theory Account. *Journal of Black Studies*, 50(1), 45-65.
- Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK), (1989), Verenigde Naties. Aangenomen door de Algemene Vergadering, Resolutie 44/25, 20 november.
- Jackson, L., Jackson, Z. & Jackson, F. (2018). Intergenerational Resilience in Response to the Stress and Trauma of Enslavement and Chronic Exposure to Institutionalized Racism. *Journal of Clinical Epigenetics*, 4(3), 15.
- Kendi, Ibram, X., (2016). *Stamped from the Beginning: The Definitive History of Racist Ideas in America*, Nation Books.
- Mégret, F. (2012). Where Does the Critique of International Human Rights Stand? An Exploration in 18 Vignettes. In Beneyto, J. M. & Kennedy, D. (Eds.), *New Approaches to International Law* (p. 3-40). T.M. C., Asser Press/Springer.
- Rome Statute of the International Criminal Court, (1998). *United Nations Treaty Series*, 38544.
- Solomon, S., Greenberg, J., Pyszczynski, T., 1991. A terror management theory of social behavior: The psychological functions of self-esteem and cultural worldviews. *Advances in Experimental Social Psychology*, 93(24), 159.
- Stamm, B.H., Stamm, H.E., Hudnall A.C. & Higson-Smith, C. (2004). Considering a theory of cultural trauma and loss. *Journal of Loss & Trauma*, 9, 89-111.
- Stoutjesdijk, M. J. (2019). Judaism, Slavery and Commemorative Ritual in the Netherlands. From Seder meal to Ketu Koti. *NIT Journal for Theology and the Study of Religion*, 73(2), 65-85.
- United Nations, (1948). *Universal Declaration of Human Rights*. UN General Assembly Resolution, 217 A (III), 10 December.
- Yehuda, R. (2022). How Parents' Trauma Leaves Biological Traces in Children. *Scientific American*, 1 July. <https://scientificamerican.com/article/how-parents-rsqo-trauma-leaves-biological-traces-in-children/>

Cenzo zoekt: GZ-psychologen en A&G-/A&O-psychologen Zelfstandig gevestigd, maar niet alleen!

Intervisie

Training & Opleiding

ICT- & praktijkondersteuning

Administratie & facturatie

Contracten zorgverzekeraars

**Samenwerken met
bedrijven en verwijzers**

Een eigen praktijk zonder zorgen?

Voer je eigen praktijk als GZ-Psycholoog, A&G- of A&O-psycholoog NIP met Cenzo als jouw ondersteunende partner!

Met 30 jaar ervaring bieden we concrete ondersteuning voor elke fase: van zakelijke randvoorwaarden tot geaccrediteerde trainingen. Sluit je bij ons aan en werk samen met fijne collega's, profiteer van ons uitgebreide netwerk en laat jouw praktijk bloeien. Bij Cenzo ben je zelfstandig gevestigd, maar niet alleen! Grijp de kans en sluit je aan, of je nu je praktijk verder wilt ontwikkelen of je eigen praktijk wilt starten. Ontdek de voordelen van samenwerken met Cenzo, waar we jouw groei als professional en ondernemer centraal stellen.

Laten we bouwen aan een succesvolle toekomst in de psychologie!

Benieuwd

naar ons aanbod?

Bezoek onze website

www.cenzo.nl of bel ons

voor een vrijblijvend gesprek
op 020 - 344 50 47.

Cenzo B.V.

Stationsweg 24 • 1441 EJ Purmerend • info@cenzo.nl

nascholingen scem.

Moeilijke patiënten in de GGZ

Vrijdag 4 oktober | Landgoed de Horst, Driebergen

Veel patiënten die in behandeling komen voor hun depressie, angststoornis of andere psychische symptoomstoornis vertonen in hun gedrag ook kenmerken van een persoonlijkheidsstoornis. Tijdens de (start van de) behandeling kan het gedrag van deze patiënten het beloop flink ondermijnen. Dr. Thom van den Heuvel, gespecialiseerd in persoonlijkheidsstoornissen, legt uit hoe de relatie met deze patiënten zo vorm gegeven kan worden dat de kans op succes groter wordt. Een nascholing met praktische adviezen over wat je zelf kunt doen en hoe een integrale aanpak eruit ziet.

Patiënten met een laag IQ: een blinde vlek?

Woensdag 6 november | Eenhoorn, Amersfoort

- Bijna de helft van de patiënten in de GGZ functioneert op LVB-niveau.
- LVB komt 15 keer meer voor dan bekend bij GGZ-organisaties.
- Bij LVB is de kans op een psychiatrische stoornis 3-4 keer zo hoog.
- Deze mensen hebben vooral behoefte aan aangepaste communicatie en begeleiding.

Tijdens dit congres komen diverse aspecten van en voorwaarden voor het bieden van goede zorg aan deze patiënten aan bod. Zoals het herkennen van signalen, tips en valkuilen in de psychiatrische diagnostiek, de meerwaarde van psycho-educatie, wat te doen bij trauma en PTSS, suicidaliteit, verslavingsproblematiek en meer.

Voor meer informatie en inschrijven: www.scem.nl

Medilex

onafhankelijke nascholing
voor zorgprofessionals

**Verdiepende cursus voor
de behandelaar in de GGZ**
Handvatten voor diagnostiek &
complexe casuïstiek

4-daagse cursus
start 18 september

LVB in de GGZ

Diagnostiek - Behandeling -
Beleid

3-daagse cursus
start 29 november

**Persoonlijkheids-
problematiek**

Samenwerken en herstel in
epistemisch vertrouwen
Congres
21 november

www.medilex.nl

